

Kunnen scholen goede burgers maken?

Neutraal onderwijs en de burgerschapsopdracht

- ORD, 12 juli 2024
- Dr. Anouk Zuurmond, universitair docent onderwijsfilosofie (VU)

Introductie

- “Onderwijsmethodes moeten bewezen effectief en verder politiek neutraal zijn”

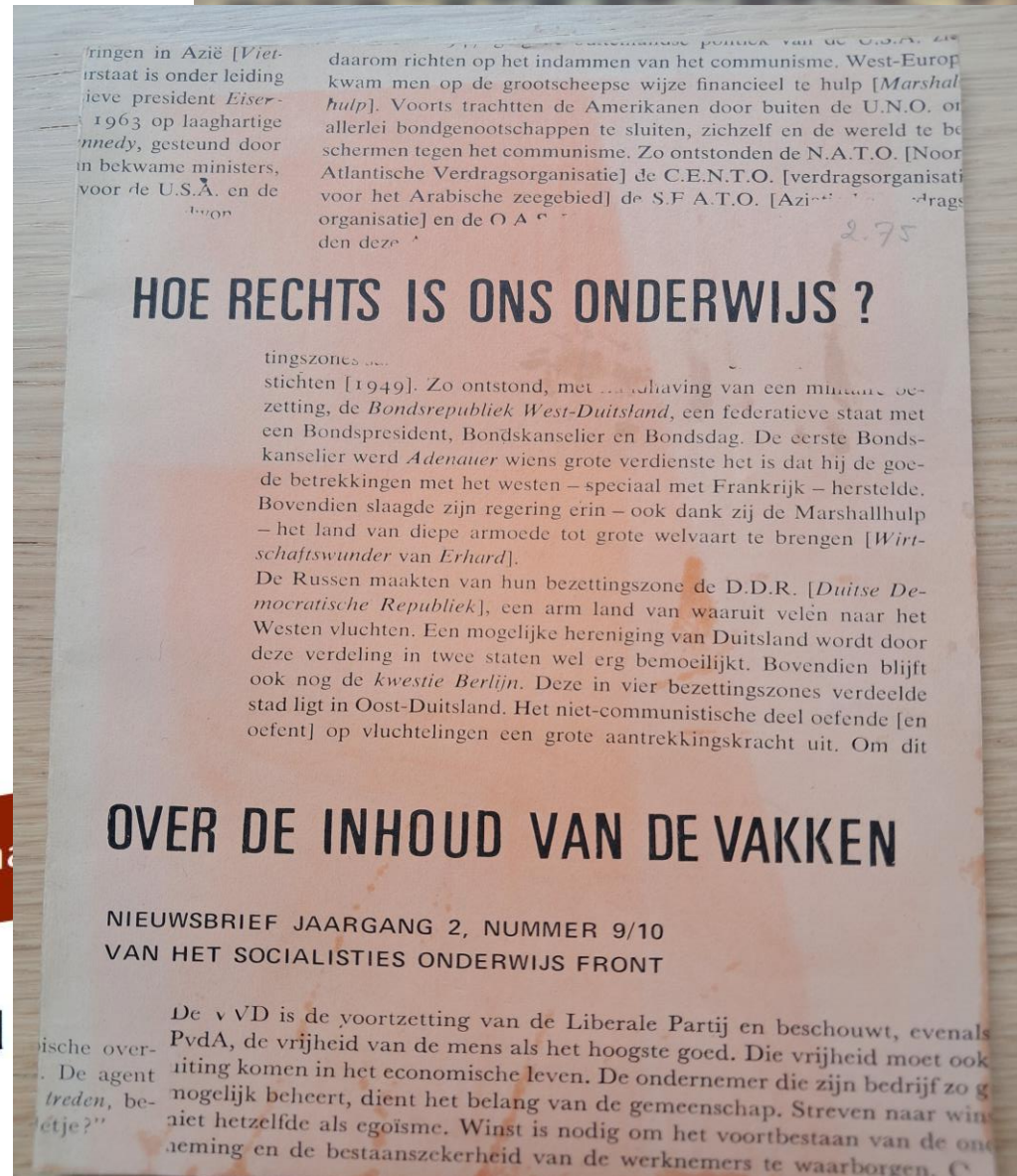
Kabinetsformatie
Bureau woordvoering kabinetsformatie

Home > Kabinetsformaties > Kabinetsformatie

**Hoofdpijnenakkoord
NSC en BBB**

Actueel Cursussen Onderzoek Video's Contact

Burgerschapsopdracht scholen

De 'burgerschapsopdracht' sinds 2006. Kern: scholen moeten hun best doen voor 'actief burgerschap' en 'sociale cohesie'

Hoofdlijnenakkoord: "De burgerschapsopdracht wordt aangescherpt om radicalisering te voorkomen. Bestuurders worden sneller ontslagen als de burgerschapsopdracht niet wordt uitgevoerd."

Wat zijn basiswaarden?

De basiswaarden van de democratische rechtsstaat hebben, zoals de wetgever aangeeft, betrekking op vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. De basiswaarde vrijheid wordt bevorderd door aandacht voor vrijheid van meningsuiting en autonomie. Gelijkwaardigheid wordt bevorderd in de vorm van het gelijkheidsbeginsel en het afwijzen van discriminatie. Solidariteit wordt bevorderd door verdraagzaamheid, begrip en verantwoordelijkheidsbesef en het afwijzen van onverdraagzaamheid (voor meer informatie, zie de toezichtkaders voor [po](#), [vo](#) en [so](#)).

Casus

Ik heb mijn klas dus vandaag geleerd dat ze 'boe' mogen roepen als ze hem zien 😞

Vraagstuk: neutraal onderwijs en de burgerschapsopdracht

Context burgerschapsonderwijs: sociale cohesie

1. Doel van onderwijs

- Socialiseren en kritisch vormen
- John Dewey
- Burgerschap in mbo

2. Het concept 'burgerschap'

- *Contested*
- Politieke filosofie
- Burgerschap in het PO

Context burgerschaponderwijs

Publiek goed

Sociale stabiliteit

- Economische bijdrage
- Sociale cohesie
- Brighthouse, H. (2003). *School choice and social justice*. Oxford University Press, USA

Lesjaar middelbare scholier kost ruim 10.000 euro belastinggeld

Burgerschap als 'socialisatie'

- “Mass compulsory schooling would develop in children the skills, understandings, and character traits necessary for them to participate as informed citizens sharing a public philosophy. Government-operated schools would develop civic virtue and national identity through a shared set of values reflected in the curriculum”
  - Salomone, R. (2001) Common Education and the Democratic Ideal, in: J. P. Viteritti en D. Ravitch (red.), *Making Good Citizens: Education and Civil Society*. New Haven: Yale University Press, pp. 213–232.
- “Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie”

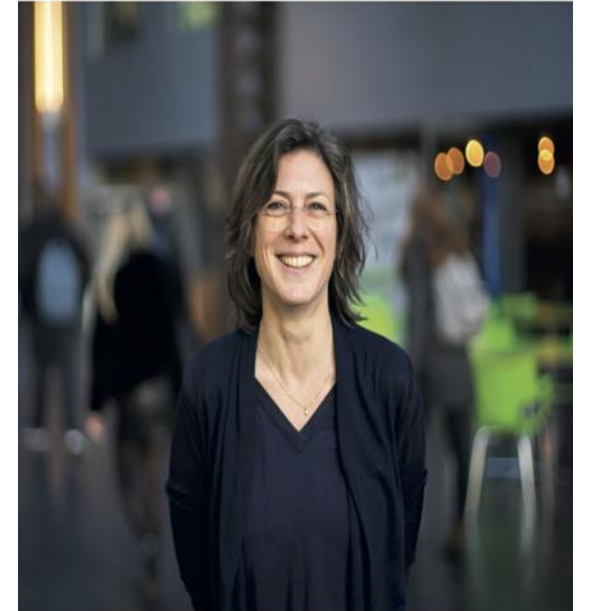

1. Onderwijspedagogisch perspectief: het doel van onderwijs

Burgerschap in het mbo: kritisch denken?

De doelen in de verschillende domeinen in de wet werden niet alleen op kennis- en vaardighedenniveau geformuleerd, maar ook in termen van attitudes en gedrag.

- “zich collegiaal opstellen”
- “gezonde leefstijl volgen”
  - Guérin, L. (2019, 15 mei). *Burgerschap als uitdaging* [Practorale rede].

Vrijheid van onderwijs

Onderwijs in burgerschap dreigt 'een vorm van dressuur' te worden, zeggen scholen

Burgerschaponderwijs

Scholen: minister Slob wil alleen maar brave burgers

13 januari 2020 07:08

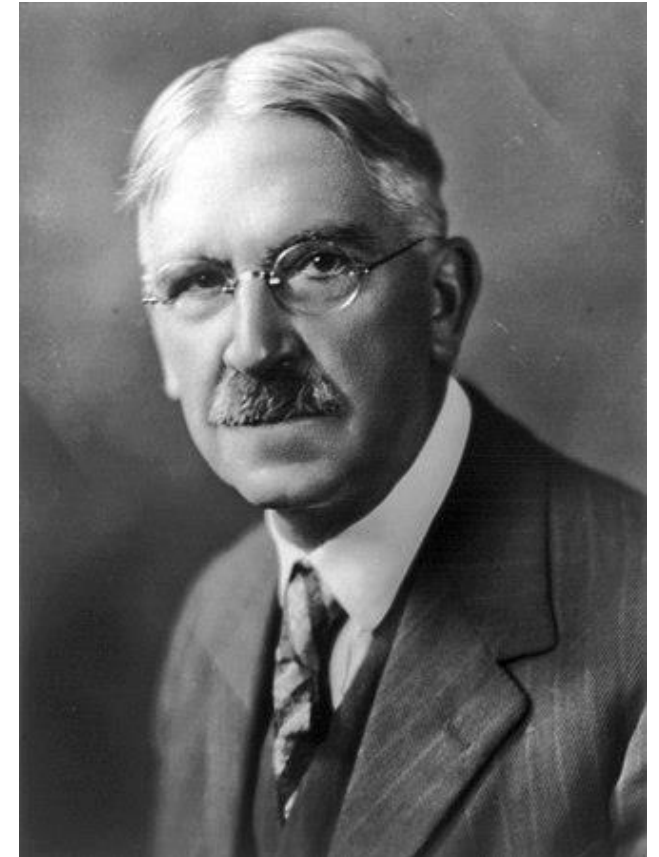
John Dewey (1859 – 1952)

Tweeledige doelstelling onderwijs:

- voorbereiden op de arbeidsmarkt (socialiseren)
- kennisoverdracht
- Inwijden in tradities, praktijken, normen & waarden
- voorbereiden op deelname aan de samenleving als burger (kritisch vormen)
- Kritisch denken, onderzoeken, oordeel uitstellen, argumenteren, bewijzen

“There is, however, grave danger that insisting upon this end, existing economic conditions and standards will be accepted as final” –

- Dewey, *Democracy and Education* [1916] (1944), p. 119

2. Politiek-filosofisch perspectief: het concept burgerschap

Concept-kerndoelen burgerschap PO (SLO 2024)

1. **Diversiteit.** De leerling handelt respectvol vanuit kennis over een diverse samenleving
2. **Democratische waarden.** De leerling geeft aan hoe diens handelen verbonden is met democratische waarden
3. **Maatschappelijke betrokkenheid.** De leerling verkent verschillende mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving
4. **Democratische betrokkenheid.** De leerling verkent hoe die democratisch handelen in dagelijkse situaties kan vormgeven
5. **Maatschappelijke vraagstukken.** De leerling weegt af welke mogelijkheden die heeft om ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken te handelen

Leerlingen islamitische school verlaten zaal bij dansoptreden

Als een streetdance-optreden in De Balie begint, verlaten leerlingen van islamitische school As-Siddieq de zaal. Mag niet van het geloof. Is dit gek of juist de ultieme integratie?

Michiel Couzy 15 april 2017, 07:00

Burgerschap als *contested concept*

Burgerschap is een *essentially contested concept*: een naar zijn aard omstreden begrip, waarvan de invulling afhangt van onder andere maatschappijvorm, tijdgeest, politieke keuzes en levensovertuiging, en waarover een permanent debat wordt gevoerd.

1. Status – liberaal perspectief
2. Activiteit - republikeins perspectief
3. Lidmaatschap – communitaristisch perspectief

PATRICK LOOBUYCK

BURGERSCAP

Politiek-filosofische perspectieven

Boom

Liberaal burgerschap - status

- Individuele burger en rechten staan centraal
- Focus **zelfstandigheid, onafhankelijkheid en individualisme**
- Neutraal onderwijs, met aandacht voor wetten en rechten van individuen

Kerdoel 2 Diversiteit

Doelzin De leerling handelt respectvol vanuit kennis over een diverse samenleving.

Het gaat hierbij om

- kennis over hoe de grondwet diversiteit in geloofs- en levensovertuiging, politieke voorkeur, afkomst, gender, seksuele oriëntatie en beperkingen beschermt;
- inschatten en bespreken van situaties die racistisch, discriminerend of stereotyperend zijn;
- verkennen van en reflecteren op de eigen offline en online identiteit in relatie tot anderen;
- in gedrag rekening houden met ervaringen en perspectieven van anderen.

Republikeins burgerschap - activiteit

Burgerschap is niet alleen rechten, maar ook **actief bijdragen** aan verbetering van de maatschappij; democratische competenties als je **kunnen inleven in de ander**. Nadruk op **participatie**.

Focus op **directe democratie**, gevoel van **verantwoordelijkheid**

Kerdoel 5 Democratische betrokkenheid

Doelzin De leerling verkent hoe die democratisch handelen in dagelijkse situaties kan vormgeven.

Het gaat hierbij om

- beschrijven hoe in een democratie macht en invloed worden uitgeoefend;
- benoemen van vormen van inspraak en besluitvorming in dagelijkse situaties;
- communiceren op een respectvolle wijze;
- leren omgaan met de wensen en de stem van de minderheid in besluitvormingsprocessen;
- reflecteren op proces en uitkomsten van inspraak en besluitvorming in de schoolomgeving.

Communitaristisch - lidmaatschap

De gemeenschap staat centraal; in plaats van rechten eerder gezamenlijke **plichten**. Nadruk op **solidariteit**

Focus op **gemeenschapsgevoel** – democratie veronderstelt al een gemeenschapsgevoel door bijvoorbeeld gedeelde cultuur

Onderwijs niet neutraal: moet bepaalde waarden en **tradities** overdragen – of de taal actief beschermen

/ B Samenleving en democratie

Kerdoel 4 Maatschappelijke betrokkenheid

Doelzin De leerling verkent verschillende mogelijkheden om bij te dragen aan de samenleving.

Het gaat hierbij om

- kennis over taken, rollen, rechten en plichten van burgers in de samenleving;
- verkennen welke middelen kunnen worden ingezet om individueel en collectief bij te dragen aan maatschappelijke veranderingen;
- oriënteren op maatschappelijke initiatieven, bewegingen en organisaties;
- benoemen en waarderen van de eigen bijdrage aan de samenleving in dagelijkse situaties;
- verkennen van de eigen mogelijkheden om maatschappelijke betrokkenheid vorm te geven.

Terug naar de casus

	geslaagd	Niet geslaagd
Liberaal	✓	✗
Republikeins	✓	✗
Communitaristisch	✓	✗

Leerlingen islamitische school verlaten zaal bij dansoptreden

Als een streetdance-optreden in De Balie begint, verlaten leerlingen van islamitische school As-Siddieq de zaal. Mag niet van het geloof. Is dit gek of juist de ultieme integratie?

Michiel Couzy 15 april 2017, 07:00

Interpretaties van burgerschap

Jamila Zemouri

Woordvoerder Stichting Islamitische Scholen Amsterdam, de drie vestigingen van As-Siddieq vallen hier ook onder

"Van segregatie is geen sprake. As-Siddieq heeft juist gekozen om deel te nemen aan dit debat. Zoals we ook naar musea gaan en meedoen aan het project Oorlog in mijn buurt, omdat we deel uitmaken van de multiculturele samenleving. Maar we doen dit met behoud van onze identiteit."

"We doen veel aan burgerschapsonderwijs. Muziek is niet verboden in de islam, maar meestal doen jongens en meisjes dit gescheiden. Wij bereiden onze leerlingen voor om deel uit te maken van de samenleving en het is de keuze van het kind wat het wel en niet doet."

ge

in
vind
al als

dan
g met
hap.

Burgerschap als 'socialisatie'?

- Een streven naar sociale cohesie hoort bij een bepaald type opvatting van burgerschap
- De kern van een *essentially contested concept* is dat het discussie uitlokt en geen consensus
- Deze consensus wordt echter vaak gesuggereerd in beleidsteksten en onderwijsmaterialen: het **dominante discours van burgerschap**
- Kritische-emancipatoir burgerschap; ecologische opvatting van burgerschap?

Schinkel en van Houdt (2010b). "The Double Helix of Cultural Assimilationism and Neoliberalism: Citizenship in Contemporary Governmentality". *The British Journal of Sociology*, 61(4): 696–715.

Van der Ploeg (2020). *Burgerschapsvorming in tijden van communair neoliberalisme Analyse van 20 jaar burgerschapsvormingsbeleid*

- Een consensus suggereren die er niet is, kun je beschouwen als een vorm van indoctrinatie
- Hand, M. (2008). What should we teach as controversial? A defense of the epistemic criterion. *Educational Theory*, 58(2), 213-228
- Een ogenschijnlijke consensus kan ook tot exclusie leiden
- Merry, M. S. (2021). Burgerschapsonderwijs zal ons niet redden. *Pedagogiek*, 41 (3), 272-295

Vraagstuk: neutraal onderwijs en de burgerschapsopdracht

Context burgerschapsopdracht: sociale cohesie

- Stabiele samenleving als publiek goed
- Instrument tegen polarisatie (of radicalisering)

Problematiseren van burgerschap als een streven naar sociale cohesie

1. Onderwijspedagogisch perspectief: socialiseren en kritisch vormen

- Burgerschap als ‘werknemerstraining’ in het mbo

2. Politiek-filosofisch perspectief: burgerschap is *essentially contested*

Dominant discours:

- Indoctrinatie
- Exclusie

Afronding: neutraal onderwijs en de burgerschapsopdracht

- Het streven naar neutraal onderwijs is zelf niet neutraal
- Indoctrinatie is vooral het suggereren van een niet-bestaande consensus over goed burgerschap
- Burgerschapsonderwijs is nooit ‘neutraal’, maar wel altijd *contested*
- van der Ploeg, P. (2015). Burgerschapsvorming anders: een pleidooi voor zakelijk onderwijs. *Pedagogiek*, 35(3), 285-298
- www.werkplaatsburgerschap.nl

ARTIKEL I. WIJZIGING VAN DE WET OP HET PRIMAIR ONDERWIJS

Artikel 8, derde lid, van de Wet op het primair onderwijs wordt vervangen door:

3. Het onderwijs bevordert **actief burgerschap** en **sociale cohesie** op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
  - a. het bijbrengen van **respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet**, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;

Dank!

a.zuurmond@vu.nl